

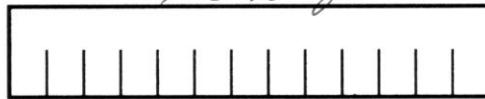
gyűjtő: DR. KÁRÉNY TUDAT
GYŰJTÉS IDEJE:

TART.:

TERVEZET A SZENNAI TALMÉNÉNY
RENDEZÉSÉRE ES LEENDDO"
OBJECTUMAIÁ

15 lap

LOGIC

FILORAZI MÚTÓD: SZENNA

SZAKMUTÓD:

XXIX,

XXXIII, h

Tervezet a szennai faluauzeum rendezésére és
leendő obiectumaira

Bevezetés

A tervezett megelőzően szükségesnek tartjuk általános tudnivalók közlését a megye falvainak egykori település rendjéről, építkezéséről és lakáskulturájáról.

A megye középkori településeinek többsége valószínűleg egyutcás, soros, kicsiny beltelekkel rendelkező szabályos alaprajzu falu volt. /Szabó István: A középkori magyar falu BP. 1969. 137-140. o./; ut, patak, vagy folyó mentén létesült, esetleg az irtásos vagy láptelkes falu is ilyen lett. A határ 2-3 nyomásban volt felosztva. A szilaj állattartásnak megfelelően alig volt számottevő gazdasági épület, az állatok kinn tartózkodtak évszámra az erdőben, télen csak szárnyékok, kezdetleges állások, karámok védték őket a természet viszontagsági ellen.

A szabálytalan alaprajzu ún. halmaz vagy csoportos falvak, élkertes települések meglétével a tudomány jelenlegi állása szerint csak a XV-XVI. századtól lehet beszélni szórva. A félszilaj tartás kialakulásával függ össze két beltelekkel, szabálytalan ház helyével. E településtípusnak felelnek meg a szer, szeg kifejezések, melyekkel egy-egy falurészt jelölték. Egy-egy telken több lakóház is volt, a

SOMOGY MEGYEI MUSEUM
11768-100P

telket nem kerítették. Az istállók, pajták, szérók a határban helyezkedtek el egy vagy több kisebb - nagyobb csoportban, vagy közvetlenül a kerteken kívül. A család állatokkal foglalkozó férfiaknak kinn is laktak az istállókban, az ételt úgy hozták ki nekik. A fiatal menyecskék is hosszabb időt kinn töltöttek férjükkal, csak akkor kerültek be többnyire, mikor már gyerekek voltak. A törökudulás után - feltevéseink szerint - a legtöbb község lakói nem a régi falutelepülésre költöztek vissza, de a régi gazdálkodási móddal a települési rendszert is megtartották egészen a tagosításokig. Néhány helyen a régi falutelepülés épületeit külső pajtáknak istállóknak használták /Rinyakovácai/, néhányan kinn is laktak családosan /Csököly/. A jobbágyfelszabadítással, s a tagosítással egyidejűen indult meg a falvakban fokozottabb mértékben az állattartás belterjesedése, s ezzel szükségessé vált a szabálytalan, halmaz települési falvak rendezése is /Magyarország Néprajza I. k. 131-132. o./.

1845 és 1870 között alig több, mint két évtized alatt a régi őrési somogyi magyar faluk számottevő része a község régi településformáját az előzőtől gyökeresen elűtő újra cserélte. Az eddigi kutatások még nem derítették ki, hogy hány falut érintett számszerűen és milyen mértékű volt Somogyban ez az átalakulás. Területileg az egész megyére kiterjedhetett, hiszen Csorba József 1857-ben így ír: "Az újabb időkben szabályozott helységek szép sorral, egyenes utcát hagyva vannak minden járásban". /Somogyvármegye ismertetése, Pest 1857-58. o./

Tudunk olyan falvokról, ahol jóformán egyetlen épület sem maradt a helyén, mint Zselickisfalud, Hóca, Szenna, Szilvásszentmárton, Zselickislak, Zselicszentpál, Kadarkut, Hedrehely, Simonfa stb esetében. /Hofer Tamás: Dél-dunántul településformáinak történetéhez. Ethnographia 1955. 125-126. /

Más helységeken több-kevesebb kompromisszummal kiérekték meg, hogy a régi halmaz-falunak legalább egyes részeit beiktassák az új utcás kiosztásba /Csököly és környéke/. Somogyszentpálon még 1905-ben is állt olyan lakótelek, melyen több lakóház is volt a régi, tagosítás előtti időből.

Nagybajom jelenlegi települési képén ma is látszik az egykori halmaz-falu nyoma. A rendezéssel a beltelkek nagyságát is meg kellett határozni /1200-1400n. 51/A gyakori tüzek is hozzájárultak a település képiének

megváltoztatásához.

A külső gazdasági épületek közül először az istállók kerültek be a belteltek végére, majd a cséplőpajták is. A külső gazdasági épületekről Csorba 1857-ben így ír: "...az istálló is egy fedél alatt van a háznál, de többnyire mind ez, mind a többi gazdasági épület egy kevésbé távolabb fekszik a lakháztól; ezt főképp a hegyes vidékeken oly hátra van az a kertben, a gyíndlocsón, hogy csak nagy gondtal, a család egyik tagjának télen-nyáron az istállóban lakása által lehet a marhákra elegendőképp ügyelni." A régi kinti pajták, istállók emlékét ma csak a Pajtákert, Istállósi rét, Pajtai dűlő, Szárts kert, Szállás, Bombár dűlő stb elnevezésmi dűlőnevek vagy falurészek őrzik, ha ezek nem újabb uradalmi eredetűek. Az 1930-as években a régi pajták egy részét biztosították a gazdák és felgyújtották. Így estek állózatul a falurészek nyereségvágyának. 1953-ban az utolsó talpacpajta Somogyjádón címmel Takács Gyula /Étnográfia 1953. 293-299.o./ egy ilyen falutelepülésen kívüli pajtát írt le. Ezek épületet a kulak időben bontottak le a tulajdonosok. 1965 telén Somogyzentpálon még állt egy hatalmas **külső** pajta istállóval egybeépítve még állt. Telek végére került be szennán a ma is meglévő épület /Hosszu János, Irád u. 7./ sövényfenceos falu pajta és kecsesín/.

A somogyi nép építkezéséről a 18-20. századi iratok és tárgyi objektumok alapján alkothatunk képet. A középkori állapotokra, illetve a török hódítás előtti időszakokra vonatkozóan tárgyi bizonyítékok nincsenek pillanatnyilag a tudomány birtokában, hiszen a Bólydunántulon a Sárkőst kivéve telepésatást ezideig nem végeztek. Legfeljebb a feudális hatalmaskodási perek anyagából tudunk következtetni az építési technikára. Házakat illi favázas hajlékokat elégettek, illetve magukkal vitték a hatalmaskodók - olvasunk több iratban. Ha nincs is megjelölve, hogy milyen házat vitték el, vagy égettek el, következtetni lehet, hogy ezek csak feépületek lehetettek. Ha a házak beszáradásra, tüzelőberendezésére vonatkozóan csak telepésatás nyújthatna meggyugtató választ.

Nagyon valószínű, hogy a középkor végére Somogyban is kialakult a többszertatu ház /szoba, konyha, esetleg kamra/. A fa bősége ellenére nem a boronásépítkezés, hanem a valamivel kevesebb, de még mindig sok fát igény-

Somogy Megyei Múzeum
NA 1688-200P

16 gerendavázas, sövényfalas építkezési mód. Boronafalu lakóházakat nem említenek az általunk ismert 18-19. századi levéltári és irodalmi források, s a 20. századi objektumok között sem található egyáltalán boronafalu lakóház, csak pince és pajta.

A török hódítás 150 éve természetesen a házfejlődést megrekesztette, s helyenként vissza is vetette a legszegényebb rétegeknél. A 20. századi emlékezéssanyagban él a löszbevált lakások emléke, de a Balaton mellékén Jankó János is leirt ilyet a 19. sz. végén / A Balatonmelléki lakosság néprajza Bp. 1902/, bár inkább az északi parton. Szórványos adataink vannak a veremlakásokra is. Két évszázaddal előbb ezek gyakoribbak lehetnek, különösen, ahol a terepviszonyok és talajadottságok kedveztek ennek. Löszbevált pincék Köttsén, Bonnyán stb, verem csirkeólak a Külső-Somogyban ma is őrzik ezt a kezdetleges építéstechnikát, de már, mint gazdasági épületek.

A 18. századi nemesi inventáriumból következtethetünk arra, hogy a szegényebb nemesi családok szaknem ugyanolyan házakban lakhattak, mint a jobbódu telkes jobbágyok. Pl. 1763-ban Szita Lőrinc és felesége árváinak javaként említik: a "Nemes vidy Helységnek Felső Végén nem régenjő a fából építet Ház vagyon a kys Tölfa sendőllel vagyon födelezve. Egy kálhás szobából egy benyillóbul füstös konyhából és egy kamarából áll. Kézzel fonyot Rozant Istálló és Szekér szénis vagyon udvarán és kertje Karóval föl álltva" s/K.Á.L Inventáriumok/. Jobbágy házat ugyan nemigen fedték tölgyfa seindellyel, de az is szobából, füstökonyhából és kamrából állhatott. Szuppföldési kienemesi házakról a 19. századból is van tudomásunk.

A nemesi udvarokon a sessiókin lakó cselédeknek a szolgálat fejében járó házhassználatra valószínűleg a kor jobbágyházaiknak megfelelő szinvonali épületeket bocsájtottak rendelkezésre. Sok különbség adódott azonban. Kienemesek cselédei szegényesebb hajlékban laktak. A fent említett Szita Lőrinc árváinak a Szakácsiban levő füstökonyhás lakóháza mellett említ az őssezérő cselédépületet is "...Kamráznak Füstös Háza és Kamarája vagyon". Két helységből levő épület lehetett ez - lakó füstös konyha és kamra. A füstös ház olyan helyiséget jelölhet, amely konyha és szoba is egyben.

A cselédház minősége attól is függhetett, milyen fontos szerepe volt az illető cselédnek az uradalomban, hol szerepelt a ranglistán. Bel-

174268-200P
Egyesítő

eső cselédnek, uradalmi tiszteknek különösen az udvarházak közelében rangosabb házakat építettek, mint amelyeket a távolabb lakó béreseknek, pázs toroknak juttattak /kánászház, majorház/. E kienemesi illetve uradalmi tisztviselői, belső cselédségi hajlékok sok tekintetben előképei a 19. sz. közepétől, egyes részeken a 19. sz. elejétől a jobbágyság körében megindult lakóház átalakításoknak. "Eli boltos", "kéményes" konyháról beszélnek az iratok, "kéményes konyha bolthajtásra" gyakori kifejezések. Ugyanígy a "közönséges", "Vörös kálha" /mázatlan esetleg csak festett/, néhol "zöld vagy kék mázos kálha" is előfordul, de ezek már csak az uraság szobájában. A kemencére is találunk utalásokat. Cselédházakban "földkemence", belső cselédek-nél, iparosoknál "kéményes konyhában téglakemence" /1783-ban Inkey Károly hagyatékában a mázsáros nál/.

A cselédházak helyiségei általában padlózatlanok, mint amelyeneka jobbág házakéi, tehát földesek és hasított tölgyfadeszkával fedettek. Rangosabb uradalmi épületekben fenyőfadeszkával padlózott és padlásolt szobák és kamrák voltak. A nyílászárókra vonatkozóan említik a vagyoni leltárak az egyszerű tölgyfa ajtót, de különös figyelmet szentelnek a fenyőfa ajtóknak ezek vas szögdiszeire és vas illetve plék pántdiszeire "burítására", vas sarkaira és záraira. A paraszti épületeken fazárnál egyéb alig volt található ekkor, hiszen a vas alkatrészek elég drágák voltak, csak 50-100 év múlva kezdtek a parasztházakon megjelenni. Az ablakokra vonatkozóan is számos adat van. Először is volt a 18. századi cselédházak között ablak nélküli szoba, konyha, kamra is. Olvashatunk üveg nélküli ablakról, "közönséges paraszti ablakról vas sarkokra", "karika üveges ablakról", vagy "táblás üveg ablakról" vas gáterekkel.

A gazdasági épületek között sok sövényfalu és boronafalu /utóbbiak főként pincék és pajták/ fordul elő, mint a 19. sz.-i parasztportákon is. A kerítések a nemesi birtokon az inventáriumok szerint hasított tölgyfa palló, felül összeronva. A gazdasági épületek fedése többnyire "részelt szalma", ritkábban nád vagy faszindely. A nemesi pincékben gyakran említik a kályhát is. Valószínűleg a birtokos lakhelyétől távolabb eső pincékben volt ilyen, amelyekben a pincékhez építve ideiglenes lakásul szolgáló szoba is rakta készült. /K. Á. L. Inventáriumok 1743-1884/.

A 18. századi jobbágyparaszti lakóépületekről is akadnak levéltári utalások, mint a katonaság beszállásolásával kapcsolatos feljegyzések is. Így

pl a korpádiaktól két "kályhás szobát" követelnek üveg ablakkal a
beszállásolandó. katonáknak /K.Á.L. Instantiák/ .A kályhás szoba kiköt-
ése arra utal, hogy nem minden családnak volt ilyen, az üveges ablak-
nál ugyanez a helyzet. Üveg helyett marhabólyagot hústak a keretre.

A kaposvári fazekascéh árlimitációja /K.Á.L. Géhalia 1793/ többfé-
le kályhatípus meglétéről tanuszkodik:

"...egy darab mázos kupás kálha föl rakás nélkül az	5 pénz
felrakással edgyütt	6 pénz
Apró táblás kálha mázos minden egy darab az föl ra-	
kás nélkül	3 1/2
Föl rakással edgyütt	4 pénz
Egy egész táblás kálha teteivel föl rakással	8 pénz
...Egy darab közönséges vörös kálha	1 1/2
Paraszt kálha föl rakásért, ha a gazda enni imya ad darabszáma	
	1/2 pénz
stb."	

Az árjegyzék megkülönbözteti az egyszerű "közönséges vörös" kályhát,
"paraszt" kályhát. E kettő ugyanez lehet, hiszen a paraszt kifejezés
cserepnevek esetében egyszerűt, ^{késsó} páratlant jelent a 20. századi gyűj-
tések szerint is. A "kupás kálha" középkori ásatásokból ismeretes, de m-
ég a 17. században elpusztult Ete község/Sárköz/ maradványából is. So-
mogyban ilyen kályhát a 20. században nem találtak a kutatók. Viszont
a sárközi kályhák felső szemei ilyen kupások voltak az 1930-as évek-
ben/Csalogovits József: Népi építkezés a tolnamegyei Sárközben Nép-
rajzi Értesítő 1935. l. szl -10. és Tolna vármegye Múzeumának második
ásatása... B. É. 1937. 321-332./Az árjegyzékben jelzett "Eke táblás" kály-
ha a népi terminológiával utóbb "szécsa vagy szömöskálhának" nevezett
típusnak felelhet meg, azaz szögletes szélű, de korongolt kályhafiókok-
ból készült. A "nagy táblás" kályha lehetett ugyanolyan részekből álló
csak nagyobb méretűre rakott, vagy préselt kályhatáblákból álló, későbbi

népi megjelöléssel "oszlopkálhák, szillyenek népi használatba csak a 19. század végén kerültek, addig csak jómódu iparosok, s főként nemesek tudták megfizetni.

A jobbágylakóházak minőségéről 1802-ben a következőt írta az adóösszeírással megbízott: "... a mi adózóink házai mind harmadik osztályba sorozandók, kicsinyek s csak saját használatra szánvák, melyek egy kvártély, azaz a katonabeszállásolás terhét kivéve, mely sokkal több kellemetlenséggel van öszekeötve, mint azenyi érte fizettetik, s ez is csak a közkatonák után, mert a tisztikarról a megye házi pénztárából kvártély-házakkal kell mindig gondoskodni."

A megyei iskoláiról szóló 18. század végi jelentések közvetve a korabeli falvai építkezéssről is hirt adnak, hiszen olyan lakóházakat boosátottak a falvak tanítás céljára, vagy mesterlakásnak, amelyen a legtöbb volt, ha építettek csak a parasztházak mintájára készülhetett. Hellyel-közzel pajtaépületbe költözött az "iskola". A csokonyai iskoláról ezt olvashatjuk: "Iskola meglehetősen van, csak ablakai, padjai volnának". A döröcskeiről ez áll: "Egy rongyos szobátka ugyan reparáltatott, amely ezelőtt konyha volt, azért alacsony és szénfekete a padlása..." azaz fűtőskonyhának használták előbb. A korabeli lakóházak méreteire lehet következtetni a gazdái iskoláról szóló megjegyzésből: "... a tanító saját házában tanít, a ház csak 15 személy befogadására szolgál". A legtöbb iskolában az kályha, ~~szék, asztal, pad~~ sem volt, ablak, asztal, pad is a hiányok közé tartozott sokszor. /Padányi Biró Márton veszprémi püspök naplója. Közli báró Hornig Károly Veszprém 1903. K. Á. L. Összeírások 115-119. idézi Kanyar József: Adatok Somogy megye művelődéstörténetéhez 55-92. levéltári évkönyv I. Kaposvár 1970./

A 19. századi állapotokról szakácsi Csorba József elég részletes leírást adott az 1850-es években. Ekkor a gazdasági /jobbágyfelosztás, tagosítások, lecsapolások/ változásokkal egyidejűleg az építkezés változásairól is be kellett számálnia, /első sorban a gazdaságilag fejlettebb vidékeken és a módosabbaknál/. Fenyőfagerendák és pallók tömésfal, téglafal, kőmány, kőkezdőden tető stb mind állomásai ennek az alakulásnak. Csorbánál az építkezési módról ez áll: "... sok helyen alapzatnak négy erős kifaragott tölgyfa van összeállítva, melytől ugyan négy falgerendáig karók rakatnak ritkábban vagy sűrűbben, azután vastagabbacska vesszőkből készült fonás, melyet gyurt sárral betapasztanak. Némely helyen az alapzat téglából vagy on, s reá jön a

NA 2089-2089

tömés; sok helyen van amaz igen tartós, sok szalmával kevert s taposott fecskerakás. A padlás önmagok által hasogatott tölgy, a tehetőséknél a Dunáról hozott fenyődeszkákból készült, sőt igen sokaknál vékonyabb, hasogatott, sorba rakott szalmás gyurt sárral összetekert fák/Wickelboden/ aztán simán bekenve, bemészelve a stukatort képezik.

A tűzelő berendezésről csak ennyit ír: "Fűtőkályha még nincseneknél nincs, hanem gyurt agyagból rakott nagy kerek kemence, melyben a kenyér is sül, vagy ha ez a konyhában van, akkor lehet látni a szobában a tányérforma cserépdarabokból készített kályhát. Vannak egész helységek, hol még kéménynélküliek a kályhákak régrbbrn készült hajlékok, de most már, ha távolról is, de meghordják, a kéményre való téglát./Somogyvármegye ismertetése 1857. Pest 88./A szerző nem emlit tájegységeket, s így utóbbi állítása kissé túlzásnak tűnik. A szelici és belső-somogyi részen még az 1860-as években is jézültek füstökonyhás házak /Pl Rinyakovácsiban a Petőfi u. 2. sz. Füstökonyhás ház mestergerendáján 1861-es évszám van./E területeken a téglapületek már valóban kéménnyel épültek az 1860-80-as években. A Külső-Somogyból tudomásunk van arról, hogy a boltíves kéményt nem égetett téglából, hanem nagyobb méretű, szárított vályogtéglából rakták. Bedegkén a XIX. század végén, XX. század elején Veller Józsefné, szakosi származású asszony készített kéménynek való vályogtéglákat. Bedegre, Kérre és a környező községekbe.

A múlt század közepén Kaposvár sem volt még városias Bergel József az 1830-as évek Kaposváráról ezt írta: "Kaposvár /1836-ban/ hosszú, 4-5 mellékággal ellátott, kissé görbe faágot képezve, még igen házagosan volt házakkal beépítve. Ezek pedig legnagyobb részben kolbászalakuak voltak az udvar hosszában, ritkán volt bennük több, mint egy szoba az utcára, a házak között nagy udvar terült el kerékkal bekerítve. A házak igen tulnyomó része tömés vagy vályogépület volt, szalmával vagy náddal fedve. Valamennyien - kivéve vagy nyolc házat - földszinti épületek voltak." /Kaposvár 40 év óta, Kaposvár 1877. a 12 és 13. lapon/

A XIX. század második feléből való állapotokat Baksay Sándor foglalta össze /Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képen IV. kötet 104/. Ő már észreveszi a táji eltéréseket is, bár ezek gazdasági kait nem ismerteti. A sajátos alakzatú ősi hajlékok előtt és ol-

SOMOGYI KÖZSÉGI HATÁSKÖZPONT
NAZGSP-2009

dalt faoszlopos tornácát, egyetlen ablakát, zöldmázos oserépkályháját emeli ki. A téglapikezés térhódításával kapcsolatban megjegyzi a lakáskultúra polgárosodását, változásait: "Előszoba, vendégszoba, toronyos nyoszolyák, padlásig rakott ágyneműkkel, körülpad helyett diván, a tálas fogason porcellánedények a régi mázos kanosók és tálak helyett: ez az újabbkori berendezés a régitől csak a szellős tornác kint, és bent a belső somogyi nép királynői széke, a szövőszék maradt meg." A belső somogyiak hagyományőrzése szemébe tűnt, róluk jegyzi meg, hogy ragaszkodnak a gerendavázos tölgyfaoszlopos, fővérfalás, zsuptetejű házakhoz és nem raknak kéményt. A pajták boronafaluak, jóval magasabbra és szellősebbre épülnek, mint a lakóház - írja továbbá Baksay.

Vikár József a Csököly és környéki falvak hagyományőrzése mellett a zselicai községekről is észreveszi, hogy "eredeti kulturájuk és ethnografiai jellemik vonásait" jobban megtartották, mint a Kaposvár környéki, illetve Kapos balparti községek /Somogyi tanulmányutazásról, Ethnografia II. k. 122. l./

Jankó János az Ezredéves Országos Kiállítás Néprajzi Falujához a somogyi háztípus részleteinek egybegyűjtése céljából a Belső-Somogy déli felét Kiskorpádtól Darányig és a Zselicet járta végig, s szerinte "a somogyi magyar ház ... legtisztábban a régi jellemek legnagyobb mérvű megőrzésével Csökölyön maradt meg". Ezért javaslatára csökölyi házat állítottak ki, /Jankó János: Az Ezredéves Országos Kiállítás Néprajzi Faluja Bp. 1897. 11-22. l./, a megkezdésére jómódu gazdák épületeit.

Szakaszerű, viszonylag részletes leírásában a telek berendezéstől, a kerítéskapu formától, a ház, a gazdasági épületek külső leírásán keresztül a lakóház berendezésig minden adat megtaálható, mik a legszükségesebb tudnivaló volt a kiállítás somogyi telekének felállításához. Csak olyan adatokat találunk, ami a kiállított épületekkel kapcsolatos, más épülettípusokról, berendezési tárgyakól stb. nem ír.

A Balaton melléki lakosság néprajza című könyvében Jankó /Bp. 1902./ hasznosította belső-somogyi tapasztalatait is. A polgárosultabb, főképp nemesi lakosságú északi Balatonpart, s a főképp paraszti lakosságú déli part építkezésének elemzésénél nagy segítségére voltak a régebbi állapotokat őrző Zselicről és Belső-Somogyról adatai. Míg utólérhetetlen fejlődésrajzot adott a kerítésformák, kapuformák, tetőszerkezetek, tetőtípusok, tetőfodások, falépítésmódok, nyílászáró szerkezetek fejlődéséről, a tüzelőberendezés alakulásáról. A berendezésről leltáraszerű felsorolást ad.

Somogy Megyei Múzeum
NAZ 689-2008
Március 1931

Azonban a korábbi állapotokat őrző háztípust, amelynél minden helyiség a szabadba nyílik, magyar típusnak, a későbbi polgárosultabb házformát, amelynél csak a középső, a konyha ajtaja nyílik a szabadba németnek nevezi. A nemzetiségi magyarizációt helytelen. A füstöskonyhás háznál a szoba és kamra ajtaja nem nyílhatott a konyhába, hiszen bement volna a füst, ezért kellett, hogy minden ajtó a szabadba nyíljon. A másik házformánál már kéményes konyha van, a füstelvezetés megoldódott. Ezért a szoba és kamra ajtaja nyílnak a konyhába is. Közbiztonsági okokból ez a célszerűbb.

Az 1930-as évek elején Gönyey /Ebner/ Sándor jó összefoglalást adott a Zselicség faépitkezéséről. Újat a tetőfedésmódok rögzítésével, és a kezdetleges tűzelőberendezés alakulásának elemzésével hozott. /Adatok a Zselicség tárgyi néprajzához, különös tekintettel a faépitkezésre Néprajzi Értesítő 1931. 89-110 l./

Jankó János és Gönyey Sándor kutatásaira alapul a Magyarország Néprajza I. kötetében Bányai-nak Somogyra vonatkozó összefoglalója.

Az újabb kutatások a XIX. sz. elejétől, de főképp a közepétől kezdődően kialakuló táji típusok meghatározására törekszik, a néhány hagyományörző és az ács munkában kiemelkedő község anyagának részletesebb vizsgálatára.

Knézy Judit

A szennai falumuzeum néprajzi tervvázlata

A Szenna községben létesítendő falumuzeumhoz a következő egységeket javaslom: 2 vagy esetleg 3 telket, szőlőhegyi részleteket 2-3 pincetípussal, vizimalmot, a templom körül temető részletet, haranglábat, az egyik ház elé, amelyet katolikus családnak rendeznénk be, barokkos kőszobor /Szent Vendel, vagy Szentháromság, Szent György stb./

1. Az első telek lehet a XIX. sz. közepéről telkes vagy féltelkes jobbágyé

a./ lakóháznál nagyméretű, nagycsaládi munkaszervezetnek megfelelő szobával, konyhával. /6x6-os vagy 6x5-m-es/.

Talpas, faragott pitaroszlopu ház legyen szoba-konyha-kamrával, mivel a régebbi állapotokat őrző Belső-Somogyban és Zselicben az u.n. "szép szoba" szisztéma nem alakult ki. Általában favázás zeuppos házban nem is igen találunk olyant, a ma még meglévő épületek közül, amelynél az első szoba csak dísz, vagy vendégszoba volna, a konyha után következő helyiség pedig lakószoba. A konyhában kupos, vesszővázás kemence láncon lelógó bográccsal, közben tűzpadkával, a sarokban fekvésre szolgáló paddál. A kamrában paraszti faragószerszámokkal berendezett sarkot lehetne.

b./ az istálló és pajta a beltelek végében helyezkedjen el - a két beltelkű rendszernek ez az utolsó fázisa, mikor a felrendezés után az istállók és pajták először a telek végébe kerültek be. Erre a rendszerre még emlékeznek Segesden, Szennában, Csökölyben. Néhány ilyen külső pajta a telek végében még látható volt az 1950-es évek elején. Azonban, ha

a terepviszonyok úgy kívánják lehetne a telken kívül is, de közel hozzá, mint Rinyakovácsiban a falu melletti részen az országút mentén a beltelkeken kívül álltak egymás mellett a pajták. Tótszentpál és Varjaskér falvak közötti mezőn is volt ilyen külső pajta még 1966-ban is. Az istálló favázás, sövényfalas, a pajta vagy ugyanilyen, vagy boronafalu legyen, sátozottós.

c./ disznóól, tyúkól a telek elején a lakóépület végénél szemben szilipelt hasított pallókból, vagy gerendavázából lehetne.

2./ A másik telek tagosítások korabeli szegényparaszt porta.

a./ A lakóház már kiscsaládnak készült, kisebb méretekkel, még mindig szoba-konyha-kamra tagolásban, füstökonyhával, de szögletes kemencével, a szobában egyszerű barnamázás szemeskályhával. A kamrában esetleg kisebb területet igénylő műhelyt lehetne berendezni. /Takácműhely szerepel a szentendrei falumúzeum somogyi részében, ezért kovácsnak, bognárnak, asztalosnak, vagy kosárkötő specialistának gyönyörű kasokkal, bucsérokkal/.

b./ a gazdasági épületek - istálló, pajta, szin a lakóház vonalában egymás után, esetleg azzal egybeépítve következnének. /favázás sövényfalú épületekből/. Ezek is a gazdasági típusnak megfelelően kisebb méretűek, mint a nagygazdánál.

A telekosztódásoknak megfelelően ez a telekegyüttes fél vagy negyed teleknyi részen is elhelyezkedhetne.

Az első két telek obiectumát a zselici és Csököly környékéről kell összeválogatni. Azonban

c./ erre a telekre a Belső-Somogy drávai alföldjére jellemző nagy kukorica termelés gyönyörű fonott tárolóiból, a kukorica kasokból lehetne egyet tenni a lakóházzal szemközti részre.

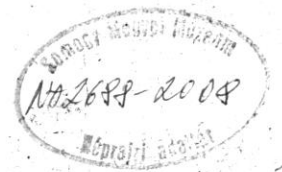
Az első telek kerítése hasított pallókból, mely felül és alul vesszővel összefogott. Kapujához aligha található kerek kapu, esetleg rekonstruáltatni kellene régi öregekkel. A második telek kerítése fonásos legyen.

A disznóól, baromfiól a szegényparaszt telkének megfelelően kisebb méretű, gerendavázú, sövényfalú egyszerű építmények.

3./ A harmadik telek a múlt század második felére a Balatonmelléke déli partjára, illetve a Külső-Somogyra jellemző nagygazda telek legyen.

a./ A lakóház e vidékre oly jellemző, nemesi hatásokat is őrző boltíves tornácos tömés ház, nyitott kéményes boltíves konyhával, benne szegletes, kőműves által rakott kemencével, elől az un. tiszta szobával, felvetett ágyval, hátul lakószobával, utána nagyméretű kamrával, ami műhelynek is megfelelő. Ebben helyezkedne el egy bábos és gyertyaöntő műhely.

A szobában a vidéknek megfelelően takács-szöttek ágynemű a két ablak közötti barna sifonéron katolikus családoknak megfelelően szentképek, szobrocskák, kegyhelyi emlékek a falon pl. andocsi szűz Mária. A butorok általában barnára

festett asztalos butorok, az első szobában az ágy diszesebb, tor-
nyosabb kiképzésű, a székek között néhány szép barokkos "tislér"
munka, a tálas fogason szakcsi fehér mázas bokályok és gyári
pirosrózsás keménycserep tányérok. A ház előtt egy vagy kettő kő-
szobor Szent Vendel vagy Nepomuki Szt. János.

b./ A pajta, istálló egyes helyeken, különösen ha egyidőben
épültek, egyvégtében, egy tető alatt. Ilyen megoldással jelen-
leg csak néhány volt szegényparaszti háza maradt fenn /pl. Be-
degkéren Weller József háza/. A módosabbak az istállót hamar
átépítették téglával, mert az jobban bírja az állatok páráját.
Szép kőművesmunkák találhatók Bedegkér, Kánya környékén.

c./ A disznóól egyszerű deszkaépület, a tyukól földbe mélyi-
tett veremépület /Andocs, Somogyacsa vidékén lehet ilyeneket
látni./

d./ Kerekeskut a telek első részén a lakóházzal szemközti ré-
szén. A telek első részét deszkakerítés, hátul a kert felé
léckerítés szegélyezi.

4./ A szőlőhegyi részre mindenekelőtt kétféle pincetípus szük-
séges

a./ Közellakók pincéje /az utóbbi 50-70 évben csak ilyen szo-
kásos/ pince és présházzal. /Borona fallal -Csurgó környéke-,
esetleg sövényfállal./

b./ A távol lakók pincéje, amilyen a jobbágy korban is volt a
távolabb birtokolt /irtott, telken kívüli állományban levő
stb./ szőlő részeken. Ebben alvásra, lakásra szolgáló helyi-
ség és istálló rész is van. Ilyenek a Zselicben még találhatóak.
Amennyiben Csurgó környéki vagy a segesdi hegyből való pin-
cére esik a választás, a mellé szelidgesztenye fát kell ül-

tetni, mint érdekes jellemzőjét a DNY somogyi vidék tájának. A NY somogyi borona pincék prэшháza sövényfalú, pincéje, /a tároló rész/ borona. /Ebből látszik, hogy a prэшház újabb/. Az itteni prэшházakban az egyszerű "tűszhel" /téglapadka vagy tapasztott padka/ felett "szikrafogó" fonott cserény vagy gerendekiképzés.

A szőlőhegyi részhez, ha lehetséges egy kis barokkos kápolna kíváncskozna, mint a bedegkér-Mecsek részén vagy Szakacson stb. található, elé szentháromság szob orral, mellé még egy-két szoborral galéria-szerűen.

5./ A megye egykori nagy vizimalmaiból alig lehet már töredékeiben fellelni. Esetleg a nemesvidi malom más malmok maradványaival kiegészítve megmenthető lenne, pl. a tabi malom néhány darabjával. E mellé, ha előkerülne olajütő malom lenne jó.

6. A fejfaegyüttés anyagához a következő részeket javasolom: református temetőrészlet /zselici, nagybajomi, hedrehelyi, csökölyi, Csurgó környéki fejfákkal, köztük a legszebb feliratu nagycepelyi darabokkal/ katolikus temetőrészlet /fa és kovácsolt vas kereszttel, a fafaragáshoz hasonló kőkeresztel/ evangélikus /főképp a megye német lakosságától/ délszláv részlet, zsidó sirkősor.